

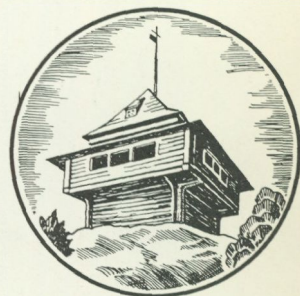
Fataburen 1976

Fataburen

Nordiska museets och Skansens
årsbok 1976

Fataburen

1976

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Magne Velure i samarbete med Bengt af Klintberg
och Reimund Kvideland

Pärmens färgbild: Möksuggor utanför ett fönster, akvarell
av Verner Molin. Tapeten är från Nordiska museets samlingar.

Tryckt hos Berlingska Boktryckeriet, Lund 1976
ISBN 91 7108 122 4

Är traditionerna om stalo historiskt grundade?

Rolf Kjellström

I de mellersta svenska lappmarkerna finns ett slags kulturlämningar: runda till ovala tomtningar med ett till synes något försänkt bottenplan omgärdat av ringformad vall. Dessa tomtningar har påträffats från Frostvikens socken i söder till Jokkmokks socken i norr(1). I ortstraditionen har dessa lämningar givits olika namn, framför allt anknyttande till "jähna" eller "stalo", som t.ex. jähna- eller stalo-gravar, stalotomt och staloring. Ernst Manker, som givit oss så mycket primär kunskap om lappmarkernas kulturlämningar, har publicerat den mest omfattande studien i ämnet, i vilken han benämner de här aktuella lämningarna stalotomter(2).

Man är rätt överens om, att stalotomterna utgör lämningar efter något slags byggnad, förmodligen bostad(3). Däremot kan det ej anses klarlagt, vilka bebyggarna har varit på dessa tomtningar. En med denna sammanhängande och för lappmarkens historia mycket viktig fråga gäller, om dessa bebyggare var samer eller ej. Med tanke på de ovannämnda kulturlämningarnas anknytning till namnet stalo ter det sig naturligt att granska samernas rikhaltiga traditionsmaterial om stalo för att härigenom möjligen försöka få en uppfattning om stalotomternas bebyggare.

Namnet stalo

Själva namnet "stalo" eller "stallo" har av forskare satts i samband med samiskans 'stalle', stål, härlett från urnordiskans 'stala' eller 'stalan'(4). Namnets innebörd har enhetligt tolkats så, att det betyder "den i järn klädd" eller "den stålklädd"(5). Man har stannat inför denna tolkning dels med

utgångspunkt från ordets härledning, dels på grund av i stalotraditionerna omtalade "järnskjortor" och "järnpälsar"(6). Utgående från att stalo har med stål att göra satte en sagesman namnet i samband med 'eld-stål'(7), vars uppträdande på den lapska scenen säkerligen ej var utan betydelse. Det torde emellertid snarare ha att göra med, som Einar Wallquist föreslagit, att det folk, som stalo representerade, i vidare mening introducerade järn och stål för lapparna(8).

Traditioner som källmaterial

En viktig metodologisk fråga sammanhänger med frågan hur traditioner rent allmänt kan utnyttjas. I vilken mån belyses den kultur som i traditionerna får sin beskrivning och i vilken grad återspeglar traditionerna ett faktiskt beteende och relevanta förhållanden? Detta är viktiga principiella frågor, som också denna uppsats har som målsättning att försöka bidra med svar till, även om svaret låter vänta på sig till dess framför allt arkeologisk expertis har kommit med facit avseende stalotomterna. Men det kan ha sitt värde att försöka uttyda traditionerna innan åldersdateringar och moderna grävningsresultat föreligger(9).

Bengt af Klintberg har fäst min uppmärksamhet på det förhållandet, att den muntliga traditionens värde som historisk källa har bedömts olika(10). Om den skandinaviska historiska sägentraditionen skriver Brynjulf Alver att dess värde främst ligger i de upplysningar som den ger om folkets subjektiva uppfattning av det förflutna, medan man däremot

inte skall vänta sig att där finna historiska hårddata(11). Denna synpunkt torde framför allt äga sin giltighet när man studerar skriftkulturer, där historien har bevarats såväl i skrivna dokument som i muntlig tradition. Som Jan Vansina har påvisat i sin betydelsefulla undersökning "Oral Tradition" ställer sig saken annorlunda i skriftlösa kulturer, där man i långt större utsträckning har bemödat sig om att bevara historiska fakta i muntlig tradition (12). Samerna, som har utgjort ett relativt isolerat nomadfolk med en skriftlös kultur, förefaller rent allmänt att ha bevarat historiska skeenden muntligt bättre än den skandinaviska bondebefolkningen.

Den fråga som återstår att ta ställning till är nu: är traditionerna om stalo historiskt grundade? Man kan ju också tänka sig att de utgör en helt och hållet mytologisk tradition. Traditionerna om stalofolket skulle t.ex. kunna jämföras med de sydligare svenska traditionerna om troll och jättar. Dessa traditioner ansågs under 1800-talet av många forskare, däribland G. O. Hylltén-Cavallius, ha historisk grund: de var minnen av tidigare folkslag som efterträtts av den nuvarande skandinaviska folkstammen(13). Denna tolkning är numera sedan länge övergiven: folktron om troll och jättar ses i dag som en rent mytologisk tradition. Enligt min mening är stalotraditionerna dock inte jämförbara med traditionerna om troll, jättar eller andra övernaturliga väsen. Som kommer att framgå av det följande innehåller de drag, som inte kan vara uppbyggda utan måste återgå på historiska kontakter med ett annat folk än samerna. I denna undersökning utgår jag därför från hypotesen att traditionerna om stalo är historiskt grundade, och min uppgift blir att se i vad mån traditionsmaterialet stöder denna hypotes.

Detta innebär inte, att allt i traditionerna kan användas som källmaterial. För det förhåller sig naturligtvis så att stalotraditionerna, liksom flera andra traditioner, förutom att vara ett slags förmodad folklig historieskrivning också är folkdiktning(14). Dessutom ingår i traditionsmate-

rialet en hel del främmande element, som ibland kan vara svåra att urskilja från de mer ursprungliga(15). Ett annat källkritiskt problem, som man bör vara medveten om, är att sägentraditioner är etnocentristiska och speglar det samhälle i vilket de har uppstått. Traditionerna om trollen i södra och mellersta Sverige handlar i utpräglad grad om deras bakning, bryggning och andra för ett jordbrukarsamhälle typiska sysslor, medan de norrländska traditionerna om vittrorna är starkt präglad av fåbodkulturen: vittrorna har t.ex. boskap som de för till och från fåbodarna(16). På samma sätt bör de uppgifter om stalo som överensstämmer med samernas egen livsföring tillmätas mindre historiskt källvärde än de uppgifter som saknar motsvarigheter i samernas kultur. I det följande kommer jag dock att redovisa vissa upplysningar om stalo så fullständigt som möjligt, för att därefter kunna ta ställning till vilka av dessa uppgifter som är historiskt relevanta.

Stalotraditioner

Traditionerna om stalo finns i alla samiska områden: från Härjedalen i söder till Kola-halvön i nordost(17). Dessa traditioner brukar betraktas som mycket gamla samt ursprungliga och vilande på lapsk grund(18). Nu föreligger stora regionala skillnader i materialet. Lars Levi Laestadius anser t.ex. att stalotraditionerna är bäst utbildade inom Lule och Pite lappmarker. Härvid torde Laestadius göra jämförelser framför allt med mer nordligt belägna trakter, och han nämner t.ex. att i Karesuando är traditionerna om stalo mer fåtaliga men dessutom "nog dunkla och ofullständiga". I Torne lappmark är, menar Laestadius, stalotraditionerna rent generellt blandade med andra sagor, vilket ännu mer är fallet hos finnmarkens lappar, hos vilka stalotraditionerna antagit en delvis mytologisk karaktär(19).

Också Drake uppmärksammar stalotraditionernas förändringar i rummet och nämner, att stalo blir mer "människolik" ju längre söderut man kommer – och tänker

1. Stálotomter liggande i rad vid Bævervannet, Norge. Foto Rolf Kjellström 1974.

tydligt då på södra Västerbotten som en sådan gräns. Visserligen är också här, menar Drake, traditionen omspunnen med sagor, men med skönjbara konturer av en människa (20).

Även mot bakgrund av senare insamlat traditionsmaterial förefaller det uppenbart, att Västerbotten utgör kärnområdet med avseende på stalotraditionernas förekomst och ursprunglighet. Denna uppsats baseras därför i första hand på material från Åsele lappmark, där stalotraditionen varit vanligt förekommande (21) och också tillvaratagits tack vare ett synnerligen förtjänstfullt insamlingsarbete framför allt av Nils Eriksson (22). Material från övriga Sverige finns också medtaget liksom det av Qvigstad återgivna från Nordnorge, medan finskt material däremot saknas.

I det följande kommer jag att försöka urskilja vilken bild det ovannämnda traditionsmaterialet ger av stalogestalten, varvid dock i första hand endast sådana uppgifter medtages vilka kan tänkas ha någon betydelse för förståelsen av stalo som eventuell bebyggare av stalotomterna. Detta innebär bl.a. att en hel del stoff, t.ex. av mytologisk och övernaturlig karaktär, utelämnas. En sådan mer sammanfattande redovisning av stalotraditionerna har emellertid lämnats av Anne-Marie Karlsson och Johan Nilsson respektive Adolf Steen (23). Av det där redovisade episka traditionsstoffet framgår bl.a. att ett vanligt sägenmotiv är en kraftmätning mellan en stalo och en lapp, där den senare ofta segrar genom list. I dessa sägner har stalo flera övernaturliga drag: han kan göra sig osynlig, så att man

hör honom vissla utan att se honom själv, han har en hund som kan återuppväcka livet på sin dräpte herre genom att slicka hans sår, och han har en kniv som lappen skall akta sig för att ta i handen, för den vänds då mot honom själv. Vanliga är sägner om äktenskap mellan medlemmar av en stalofamilj och en samefamilj. Den ingifta personen lyckas fly, sedan det visat sig att stalo är människoätare. Stalofiguren har även använts som ett pedagogiskt skrämselföreläsning, som fångar och äter upp olydiga barn. En liknande karaktär har de julestaloar som visar sig under julen och som är mycket farliga. Slutligen uppträder stalo i den dumme jättens roll i sagor som uppenbarligen har nått samerna från skandinavisk tradition.

Traditionernas beskrivning av stalo

Stalos utseende, kläder och andra ägodelar. Stalo beskrivs som stor, kraftig och stark men dum och lättlurad(24). Detta är de genomgående dragen. Det nämns också, att stalo har skägg och långt hår(25) och är rädd för ormar(26). Stalos hustru skildras som elak och arg(27). I en uppteckning beskrivs stalo "som bra mycket människa", eftersom lössen kunde bita på dem(28).

Av vapen och redskap är framför allt yxan omnämnd(29). Den har olika form och storlek. En typ, tvåryxa, identifieras med stalofolket, då den kallas just "stalon aksjo". Då yxan kom till användning vid urholkning av tråg, kom den på svenska att benämnas tråg- eller holkyxa. Käckla eller kälkel är en annan beteckning(30). Kniv omnämns i norska uppteckningar(31). Andra vapen var spjutet(32), som kom till användning bl.a. vid jakt på björn, och träklubba(33).

I samband med fångsten använde stalo sig också av giller och flakar(34). Vidare fångade han bäver och fisk med nät(35). En varningsklocka omtalas också, vilken varslade fångsten(36). I samband med fiske nämns från Västerbotten ett redskap, isbill(37), med vilket stalo högg hål i isen.

Sugrör av järn(38), liksom kittel(39) och

bly(40) nämns också. Av kommunikationsmedel nämns framför allt båt(41), men även kälke(42). Från Jokkmokk är ryggsäck nämnd(43).

Av de klädesplagg och jämförbara utrustningsdetaljer som omnämns i samband med stalo är järnskjorta eller järnpäls det som väckt mest uppmärksamhet. Detta plagg ansågs ha den värdefulla egenskapen, att varken kulor, spjut eller yxa kunde bita på det(44). Detta plagg omnämns i traditioner från Åsele och Lule lappmarker. I traditionsmaterialet från Nordnorge återges å andra sidan flera klädesdetaljer som saknas i det svenska materialet som t.ex. förgyllda bröstknappar, kläde, silverknappar, silversirater och guldpiggar på knäna(45). Från Åsele och Pite lappmarker omtalas också glasögon(46).

I flera traditioner omtalas stalos ägodelar och värdesaker. Det kan röra sig om silver, guld, kista med silverdaler, skatter, silverpengar, penningsäckar och över huvud taget värdefullt gods(47). I en uppteckning påpekas särskilt att stalo var rik(48).

Stalos näringar. Stalo framträder i flera traditioner som tjuv av lapparnas renar(49). Men stalo hade också själv renar. I en uppteckning från Mausjaur, en skogslapsk by i Arvidsjaurns socken, nämns t.ex. en stalo som hade några sarvas, alltså tydligen några (få?) tama renar(50). I vissa fall omtalas stalo som innehavare av ett stort antal renar(51). Att döma av en uppteckning skulle dessa ha varit storvuxna(52).

Jakt på vildren omvittnas av den samiske traditionskännaren och författaren Johan Turi, som dessutom bidrager med en uppgift om att stalo använde en skällren för att locka andra renar till sig(53). Den i traditionerna mest omtalade jakten gäller bäver. Fällor gillrades av stalo, som också fångade bäver med nät. Fångstanordningen kunde vara försedd med en klocka som indikerade fångst(54). Björn jagades med spjut(55). Lapparnas flakar kunde tjuvvittjas av stalo(56). I detta sammanhang bidrager Turi med ytterligare en intressant

2. Stalo och hans hustru i en akja. Lavering av Johan Turi.

uppgift, nämligen att stalofolket sinsemellan kom överens om, att inte gå på varandras områden (57).

Fiske praktiserades och just nätfiske är känt i uppteckningar från Arvidsjaurs och Arjeplogs socknar. Röding är namngiven som bytesfisk i en tradition (58).

Flera uppteckningar nämner att stalo hade husdjur. Framför allt omtalas hund. Jokkmokkssamen Anta Pirak bidrar med en intressant uppgift, nämligen att den användes vid älgjakt (59). I det svenska materialet nämns också getter och får (60) och i ett fall, från Jukkasjärvi socken, nötkreatur (61). I det norska materialet omnämns får (62), kor (63) och häst (64). Fjös-gamme är också nämnd (65).

Någon tradition antyder eventuellt att

lapparna utsattes för ett slags ekonomisk press, t.ex. i form av skatteindrivning, från det samhälle som stalo representerade. Det heter bl.a. i en av Brännström gjord uppteckning från Arvidsjaurs socken: "Och Staloarna de gjorde så, att de for från plats till plats och tog guld och allt annat dyrbart som lapparna hade och lade det i högar." Också i Qvigstads uppteckningar nämns att stalo tog gods från folk (66).

Stalos bostad och bosättning. Någon närmare precisering av bostaden görs i allmänhet inte. Oftast omnämns bostaden som kåta eller – i de norska uppteckningarna – gamme (67). Några uppteckningar antyder att kåtan var väldigt stor (68) – det gäller också jähnas bostäder (69) – och i en

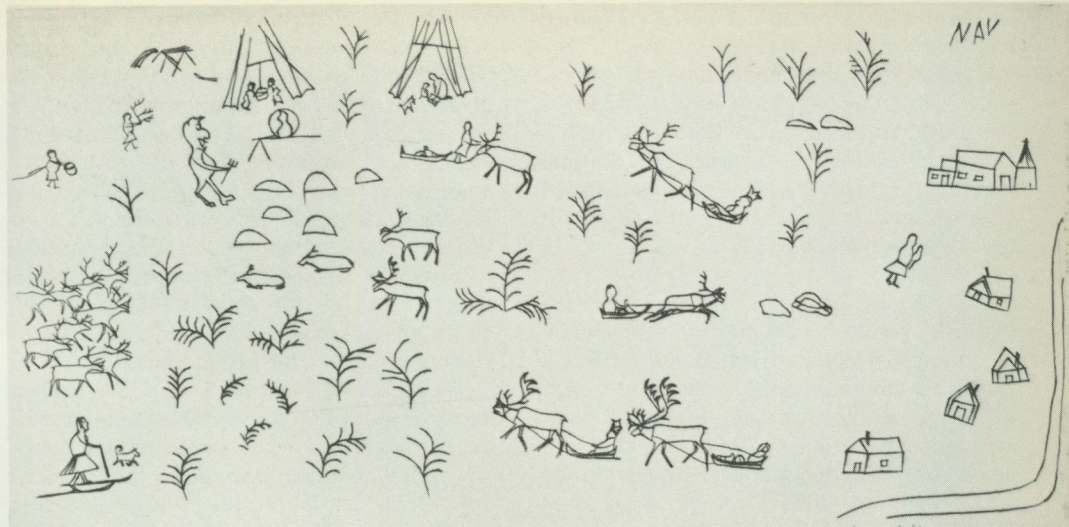
3. Julstalo. På julnatten kommer stalo och hans dräng med en lång musraid till lapparnas boplatser. Om oljud och dålig ordning råder i lägret och om det saknas färskvatten i kåtan, låtsas stalo att han behöver hjälp med musraiden. Han ber barnen om hjälp, rövar bort dem och äter upp dem. På bilden till höger syns stalo med horn i pannan och med de fyra vindarnas mössa på huvudet ledande musraiden i band. Den storvuxne drängen har också han horn i pannan. Till vänster på bilden skymtar ett lappbarn i kåtaöppningen och vattenkitteln hänger över härden. Framför kåtan ligger rikligt med ved och bakom syns en enkel förvaringsbyggnad. På himmelen ser man månen, stjärnor och stjärnbild (Karlavagnen) samt norrsken. Ur Hagemann 1948. Ristning på kopparplatta av Anders N. Valkeapää 1932.

annan återges vissa kåtadetaljer med lapska beteckningar(70). Rökhålet nämns(71). Osäkerheten om bostadstypen framskymtar i en uppteckning, där det heter: "... i kåtan, eller kanske var den en jordkula ..." (72). Några uppteckningar ger dock något mer beskrivande upplysningar om bostaden. I en uppteckning från Arjeplog skildras bostaden som en jordkoja med en jordgång genom vilken man fick krypa(73). Ytterligare en tradition omtalar bostaden som nedsänkt i jorden, och liksom ett björnde försedd med två ingångar(74). En annan uppteckning från Rans sameby i Sorsele socken omtalar att stalo hade sin bostad "bara i jorden"(75).

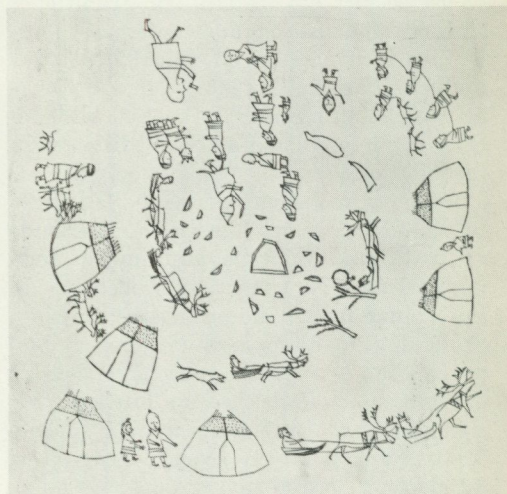
En annan typ av bostäder utgjorde grottor och ihåligheter i fjällen(76). I något fall omtalas stalofolkets bostad som hus eller koja(77).

Ospecificerade uppgifter i uppteckningarna om stalos bosättning anknyter till fjällområdet. Det heter t.ex. i en uppteckning, att stalo bodde "långt, långt bort i fjällen"(78). Skog nämns i en annan uppteckning(79). I uppteckningar lämnade uppgifter om stalos bosättning eller vistande å särskilt angivna platser eller områden redovisas i särskild tabell och karta.

Stalos egentliga hemvist – om man nu ej bodde permanent i fjällen – framträder tydligt i traditionerna. Qvigstad återger

4. Julstalos straff. Händelserna på julafton har på denna ristning framställts i enstaka, utspridda episoder. Anmärkningsvärd är scenen med de olydiga barnen överst till vänster på bilden: Den uppmärksamme stalo i månen har upptäckt barnens hyss och får makt till att visa sig på träställningen framför kåtan; därpå uppstiger stalo i djävulsskepnad med tretandat ljuster till månen och påbörjar sin bestraffning. Högra delen av bilden upptas av färder till och från kyrkplatsen. I mitten syns den förstenade renhjorden. Ur Hagemann 1964. Ristning av Nils Valkeapää, 1931.

5. Julstalos straff. Ristningen visar vad som hände på julafton: Begivenheterna börjar längst ned till höger med att föräldrarna far till kyrkplatsen. Ovanför kåtorna har fyra barn bundit ihop sig som en raid, och ett barn leder också en raid med två hundar. Överst i mitten dödar ett barn ett annat. Däremellan står förövaren med händerna uppe. Till vänster härom kommer julstalo med en yxa för att döda barnen. I vänstra bildraden når pigan med hjorden kåtaplatsen – och till höger därom blir den hjälpsökande pigan förföljd av en stor varg. I spiralens vidare förlopp ser man stalo i månen vid björken gripa tag i pigans halsduk. Längre bort ses förstenade renar och pulka, pigan med det överlevande barnet berättar om händelsen för föräldrarna, föräldrarnas återresa, och julstalo med en stor kniv beredd att döda dem. I mitten syns den förstenade kåtaplatsen och hjorden. Ur Hagemann 1964. Ristning på kopparplatta av Anders N. Valkeapää, 1932.

en berättelse, i vilken det beskrivs hur en man från Gällivare återkommer från Norge och uppger att han hört stalo på "andra sidan" (80). I en av Lars Levi Laestadius återgiven tradition heter det om stalofolket, att de bodde långt "vester ut". Samma uppfattning lär förre lappordningsmannen Nils Antaris Grufvisare ha gett uttryck för liksom kvikkjoksbor (81).

Relationer mellan stalo och lapparna. En stor del av stalotraditionerna skildrar möten mellan stalofolket och lapparna (82). I vissa fall har man råkat på varandra mer tillfälligt och oväntat, då lapparna varit ovetande om att det skulle finnas stalofolk på platsen (83). Men stalo och lappen kunde också vara väl medvetna om varandras närvaro och ibland kom de att bo i varandras grannskap t.ex. vid Tjeggelvas i Arjeplogs socken (84). Åtskilliga traditioner skildrar motsättningar och antagonism stalofolket och lappar emellan (85). Därför undvek lapparna de platser, där de visste, att stalofolket bodde (86). En orsak till konflikt kunde att döma av en tradition vara fiskevatten (87).

Även om motsättningarna mellan stalofolket och lapparna har en framträdande roll i stalotraditionerna, så finns det ändå några traditioner som antyder ett mer vänligt sinnat förhållande parterna emellan. Stalofolk kunde t.ex. bo i närheten av lapparna utan att åstadkomma något ont för dem (88). Det talas också om hur stalo besökte lapparna och till och med spelade "petter" med dem (89). Även i förvärvslivet kunde man göra gemensam sak. En stalo, som var ungarl, följde t.ex. ibland med lapparna. Och i en annan tradition nämns hur stalo och lappen gick tillsammans för att fiska (90). De mest uppenbara tecknen på ett vänligt förhållande stalofolket och lapparna emellan kom till uttryck vid giftermål. Sådana giftermål skildras ofta i uppteckningarna från Västerbotten. Mestadels gäller det i så fall giftermål mellan en lappman och en stalokvinna (91), men det motsatta nämns också (92).

Traditionerna ger föga upplysningar om

vilken tid stalofolket verkade. I några västerbottensuppteckningar nämns att stalo bodde på en viss plats när lapparna kom dit, och från nordnorge nämns att fjällappar kom att bo på platser tidigare bebodda av stalo (93). Om de storsvuxna människor som kallas jähna – vilkas bostadslämningar torde vara identiska med stalotomter – nämns i uppteckningar från Vilhelmina socken, att de bodde i Susendalen i Norge för mycket länge sedan, nämligen innan "sotedöden", digerdöden, utplånade befolkningen (94).

De staloor som lapparna träffar på förefaller ej utgöra några större sällskap. I stället rör det sig mestadels om enstaka personer eller möjligen två eller tre tillsammans (95). Om jähna ges dock ett exempel med flera familjer (96). Stalo kunde ha familj, men det var ont om stalokvinnor (97).

Att döma av några traditioner förstod stalo lapska (98), men hade också ett eget språk (99).

Tolkning av traditionernas uppgifter om stalo

I föregående kapitel har en redovisning lämnats för en del av innehållet i traditionerna om stalo. I detta kapitel vill jag mer subjektivt försöka tolka innebörden av dessa traditioner, samtidigt som andra forskares ansträngningar i samma syfte redovisas.

Utseende, kläder och andra ägodelar. Stalo förefaller att – i jämförelse med lapparna – ha varit storsvuxen och stark. Han sägs ibland ha skägg, något som förr var sällsynt bland lapparna men däremot karaktäristiskt för männen bl.a. i vikingatidens samhälle (100). Bland vapnen och redskapen var yxa mest karaktäristiskt, men spjut och kniv kom också till användning. Fasta fångstanordningar fanns. Bland kläderna tilldrar sig järnskjortan eller järnpälsen ett speciellt intresse, då, som nämnts tidigare, forskare satt detta plagg i relation till benämningen på folket (101). Arkeologiska belägg rörande ringbrynjor,

lamellförsedda läderskjortor eller liknande plagg finns på nordisk botten redan från 300-talet i Danmark. I Sverige och Norge finns plagget belagt från yngre järnåldern och har sedan funnits kvar in i medeltiden (102).

Näringar. Stalo utövade fångst i lappmarkerna. Han fiskade, bl.a. med nät, men framför allt var han jägare. Vildren jagades bl.a. med lockren och det är också möjligt att man såväl ägde som skötte renar själva (103). I så fall får man förmoda, att de tama renar som tjänstgjorde som lockrenar också utnyttjades i samband med transporter.

Det jaktbyte som emellertid traditionerna ägnar mest uppmärksamhet är bävern. Dess omfattning i traditionerna kan mycket väl vara motiverad med tanke på den betydelse som pälshandeln – och inte minst då handeln med bäverskinn – redan tidigt hade i lappmarkerna och över huvud taget (104). Om detta till trots bäverfångsten fått en oproportionerligt stor plats i de lapska traditionerna kan det möjligen hänga samman med, att denna jakt av lapparna från början kan ha betraktats som mer anmärkningsvärd och avvikande från annan jakt, som de själva praktiserade.

Av tamdjur förefaller stalo ha haft framför allt hund på svensk botten men kan också ha haft tamren, får, get, häst och ko. Den större dokumentationen – dock utan någon statistisk relevans – som ges beträffande nötboskap i de norska uppteckningar och avsaknaden av densamma i hela det omfattande traditionsmateriet från Åsele lappmark kan möjligen förklaras så: om stalofolket hade sina permanenta bostäder på den norska sidan av fjällen kunde övrig befolkning där lära känna dem som jordbrukare och boskapskötare, medan stalofolket under sina fångstexpeditioner på svenska sidan av fjällen ej medförde andra husdjur än hunden, och den lapska befolkningen där fick i stället lära känna stalofolket som fångstmän.

Flera forskare har uppfattat stalofolket som skatteindrivare. Qvigstad och Sand-

berg ser i stalofiguren representanter för ett mer ordnat samfund, som också har försökt att pålägga lapparna skatt till förmån för de myndighetspersoner som stalo representerar. Helland är också inne på liknade tankegångar och Vorren synes ej heller främmande för tanken att till föreställningarna kring stalo knyta vissa överhetspersoner med historisk bakgrund. Intressant nog anför Vorren en sagesman, som när han skulle återge en stalotradition, till och med kallade stalo för sorenskriveren, alltså skatteindrivaren (105). Stalo kom troligen också förr eller senare att bedriva handel med lapparna. Bl.a. Westin har fäst uppmärksamheten på den viktiga handelsaspekten under vikingatiden i lappmarkerna (106). Det förefaller möjligt att skatteindrivning och handel kunde kombineras med andra näringar. Det är ej osannolikt att t.ex. fångstutövning kom att utövas av stalofolket parallellt med att det i andra syften sökte kontakt med lappmarkernas övriga bebyggare.

Bostad och bosättning. Stalofolkets bostad inne i fjällen synes ibland ha varit av enkelt slag som naturligt formade grottor eller håligheter vilka i och för sig har kunnat förbättras till mer eller mindre lämpliga bostäder av tillfällig art. På stalotomterna har emellertid stått en byggnad av mer permanent slag. Manker menar för sin del att på stalotomt vallen har stått en tältbyggnad av bågstångskåtans typ (107). Det är mycket möjligt att byggnaden påmint om lapparnas kåtor, men det har troligen snarare rört sig om kåtaliknande byggnader än kåtor i gängse mening. I allmänhet har byggnaden vid basen varit något större än de kåtor som lapparna senare kom att bygga. Traditionernas uppgifter om stora bostäder ter sig intressanta med tanke på att stalotomterna generellt får betraktas som större och även i annat avseende avvikande från vanliga kåtatomber. De få men mer specificerade uppgifter som lämnas i traditionerna tilldrar sig också särskilt intresse, då de anknyter till de tomtningar som förbindes med stalo och jähna. Tre upp-

teckningar talar nämligen om i jorden befintliga bostäder, och i två av dessa omnämns eller antyds i jorden nedsänkta jordgångar, genom vilka man fick krypa in i bostaden. Eftersom stalotomterna synes ha försänkt bottenplan kan mycket väl traditionernas beskrivning av stalobostaden överensstämma med den byggnad som stått på stalotomterna.

Om nu inte stalofolket har bott året om i fjällen, vilket enligt O. P. Pettersson vissa traditioner antyder (108), synes de fåtaliga uppgifter som föreligger var stalofolket hade sin permanenta hemvist – sett ur svensk synpunkt – att peka västerut mot Norge. De permanenta bostäderna föreställer jag mig i så fall ha varit vid den norska kusten och speciellt i de djupa fjordar som tränger in i det norska landskapet (109). Här har funnits underlag för boskapsskötsel och åkerbruk, samtidigt som man i fjällen haft möjlighet till fångst inom rimligt avstånd. Under sin vistelse på svensk botten har dock stalofolket hållit sig till trakter i anslutning till hög- eller lågfjällen. Drake anser det heller inte uteslutet att även om stalofolket höll till i lappmarken så kunde det mycket väl ha sina egentliga boplatser långt ifrån stalotomterna. Fellman ger också uttryck för den uppfattningen, att stalofolket för det mesta ansågs ha kommit från havssidan. Castrén nämner för sin del att stalofolket förmodades ha flytt till havsöarna efter kristendomens införande. Detta är dock ett motiv som kan ha lånats in från skandinavisk sägentradition; det samma berättas där om jättarna (110).

Relationer mellan stalo och lapparna. Ett tydligt framträdande drag i stalotraditionerna är den antagonism och fiendlighet som dominerar stalofolkets och lapparnas förhållanden. Det förefaller som om de båda grupperna varit bittra fiender. Även i fall där prov på vänskapliga relationer gives, förefaller ändå viss misstänksamhet från lapparnas sida ha funnits. Qvigstad och Sandberg menar att stalofolket jämte tjuderna utmålats som de mest förhatliga motståndarna i det lapska traditionsmateri-

alet (111). Om nu verkligen lapparna lärde känna stalofolket i en eventuell funktion som skatteindrivare, som flera hävdar, och att de därvid ställde hårda krav på lapparna i detta avseende, torde en negativ hållning från lapparnas sida vis-à-vis stalo vara lätt att förstå. Förmodligen har emellertid konflikterna folken emellan gällt något helt annat, nämligen fångstområdena, framför allt då jaktmarkerna men eventuellt också fiskevattnen (112). I detta sammanhang är Turis uppgift om att stalofolket respekterade varandras fångstområden (113) av speciellt intresse. I och för sig kan man förstå fördelarna med att kunna återvända till samma fångstområde år efter år och på så sätt genom sina samlade erfarenheter maximalt kunna utnyttja landets resurser i önskat avseende. Men å andra sidan: skulle inte de enorma fångstområdena räcka till för den relativt ringa befolkning, det trots allt måste ha rört sig om? Landets resurser kan knappast heller ha varit så ringa att det samhälle som stalo representerade självt måste fördela olika områden allt efter behov – i stil med vad var fallet hos skoltsamerna (114).

Lapparnas traditioner tyder alltså på konfrontationer av något slag, och troligen har stalo med våld hävdar sina områden i de fall de kränkts av lapparna. Men varför har stalo i så fall varit så angelägen om att hävda nyttjanderätten till sina speciella områden? Det vet man inte, men själv tror jag att det har att göra med investeringar gjorda i området – investeringar gjorda med mycket stor arbetsinsats: fångstgropar och fångstgropssystem.

Fångstgroparna i fjällen – och även i skogslandet – har t.ex. av Manker identifierats som varande samiska, och något annat har knappast ifrågasatts (115). Vem som än gjort dessa kan man konstatera, att i dessa fångstgropssystem ligger en enorm arbetsinsats förborgad – detta även mätt med nutidens icke-maskinella grävredskap. Det förefaller osannolikt, att lapparna ensamma – enligt uppgift med primitiva grävredskap (116) – skulle ha grävt alla de omfattande system av fångstgropar som

finns registrerade. Inte minst under senare år har nämligen en stor rikedom i detta avseende kunnat ådagaläggas tack vare riksantikvarieämbetets inventeringar, vid vilka fångstgroparna, enligt K.-G. Selinge, ej har kunnat hänföras till någon speciell etnisk grupp(117). Rent tekniskt är det troligt, att det krävts mer effektiva grävredskap än t.ex. hornskovlar för att åstadkomma alla de fångstgropar som lappmarkerna gömmer.

Det torde vara på mycket lång sikt som ett fångstgropssystem kunde refundera de stora investeringar som krävts med avseende på arbetsinsatsen. Det är mot denna bakgrund man torde se utgrävornas krav på kontinuerlig dispositionsrätt av fångst-anläggningarna.

Även om stalofolket har grävt fångstgropssystem i de lappmarker som här berörs, behöver det ej utgöra hinder för att lapparna så småningom övertog användandet av dem, när stalofolket av olika anledningar slutat att göra expeditioner upp till stalotomternas område. Det är också möjligt, att lapparna grävde vissa fångstgropssystem själva.

Teorien framförd ovan skulle naturligtvis styrkas om det kunde konstateras ett samband mellan belägenheten av stalotomter och fångstgropar. O. P. Pettersson har för övrigt förmodat att ett sådant samband föreligger(118). Jag delar denna uppfattning och tror att kommande inventeringar kommer att kunna påvisa det aktuella sambandet. Men redan nu förefaller det som en tendens kan skönjas: Manker har vid Bonnässjön i närheten av Vindelkroken registrerat såväl fångstgropar som stalotomter. Själva har vi helt nyligen (juli 1976) registrerat såväl fångstgropssystem som stalotomter vid Rumsevejja, VNV Björkvattnet i Tärna socken, samt (1975) vid Mavasjaure, Arjeplogs socken. Dessutom påträffades ett system av åtta stalotomter norr om Mavasjaure i vars närhet också fångstgropar lär förekomma. Det kan också nämnas, att vid Biellojaure, Grätanbäcken och Arevattnet har fångstanläggningar registrerats samtidigt som härifrån

inkommit uppgifter om befintliga stalotomter som dock ej ännu kunnat undersökas i fältet. Med tanke på alla traditioner knutna till orten Stalon är den registrerade fångstanläggningen där av intresse.

Av speciellt intresse är också den av Manker undersökta fångstgropanläggningen vid Sallohaure i Jokkmokks socken, då jag i samband med Nordiska museets intensivundersökningar 1975 kunde registrera flera stalotomter i direkt anslutning till fångstanläggningen(119). Dessa tomtningar är de nordligast belägna av de hittills gjorda fynden. I detta sammanhang bör det även nämnas, att själva namnet 'Sallohaure' säkerligen går tillbaka till 'Stallohaure' från vilket t:et alltså fallit bort(120). Här har vi alltså en geografisk stalobenämning på en sjö, vid vilken såväl stalotomter som fångstgropar förekommer.

Det behöver emellertid ej vara ett ovillkorligt samband mellan fångstgropar och stalotomter, för det som jag bedömer av vikt är fångstsituationen i stort. T.ex. i de fall där naturliga hinder föreligger, som vid Skrappmebäcken, NNV Ammarnäs, blir det ej lika nödvändigt med ett komplett fångstgropssystem. Men vid Låutak i Sareks nationalpark har jag observerat hur en idealisk fångstsituation har kompletterats med någon enstaka fångstgrop. Intressant nog kan det nämnas att fångstgropar av ortsbefolkningen ibland benämnts stalogropar(121).

Även om relationerna mellan stalofolket och lapparna till en början var fientliga får man räkna med att förbindelserna senare normaliserades, så att snart nog handelsmässiga och vänskapliga förhållanden dem emellan kom att råda och så att även giftermål folken emellan kom att ingås.

Med utgångspunkt från traditionerna är det svårt att försöka ange tidpunkten för lapparnas möte med stalo. Helt säkert har stalofolket haft sin egen historia såväl före som efter mötena med lapparna, men det är tiden för de dramatiska mötena mellan stalo och lapparna som har satt sina spår i lapparnas traditioner.

Om man i traditionsanalysen medtager uppteckningarna om jähna, vars lämningar är identiska med stalotomterna, får man ett bestämt intryck av att lapparna kom till stalo- eller jähnatomternas område senare än dessa tomtningars bebyggare (122). Detta förefaller rimligt inte bara med utgångspunkt från stalofolkets hävdande av sina fångstområden utan också därför att lapparna på svensk sida ej hade samma behov av fångstområden i fjällen som befolkningen boende vid den relativt smala landremsan mellan fjordarna och fjällkedjan. Så länge de svenska lapparna i Sverige hade tillräckligt med vilt i skogarna samt en föga utvecklad renskötsel fanns det knappast någon större anledning att draga upp till fjällens kargare natur.

Någon tradition talar om bosättning (avser jähna) före digerdöden på 1300-talet. Med utgångspunkt från arkeologiska dateringar av sådana järnbrynjor o.dyl., vilka omtalas i traditionerna, skulle man kunna gissa på yngre järnålder eller äldre medeltid. Dessutom har fynd i stalotomtning av Manker hänförs till järnåldern (123).

Det kan också nämnas, att Laestadius anför ett exempel från Jukkasjärvi, där en kvinna räknade sina anor till stalo i 24 led. Laestadius beräknade då, och utgick från att det går tre släktled per 100 år, att den stalo från vilken kvinnan trodde sig härstamma skulle ha levt omkring år 1000 efter vår tideräknings början (124).

Flera forskare vill i lapparnas traditioner se en historisk bakgrund. Laestadius kommer till denna ståndpunkt bl.a. därför att han finner några traditioner så till den grad detaljerade, att han anser att något historiskt bör ligga till grund. Beträffande stalofolkets identitet tror Laestadius att det rör sig om vikingar eller till lappmarkerna förrymda "rövare" av norsk eller svensk härkomst (125). Även Fellman knyter stalofolket till vikingatiden (126). Qvigstad och Sandberg tycker sig igenkänna skepnader från den gamla nordiska hjälte-tiden i stalotraditionerna eller också harnesklädda hjältar av rysk nationalitet (127). O. P. Pettersson knyter stalotom-

terna och stalotraditionerna till ett tidigare historiskt skede – kanske tusentals år tillbaka i tiden. Han hävdar att stalofolket ej är lappar utan i stället nordbor, svenskar och/eller norrmän (128).

Sambandet mellan stalotomter och stalotraditioner

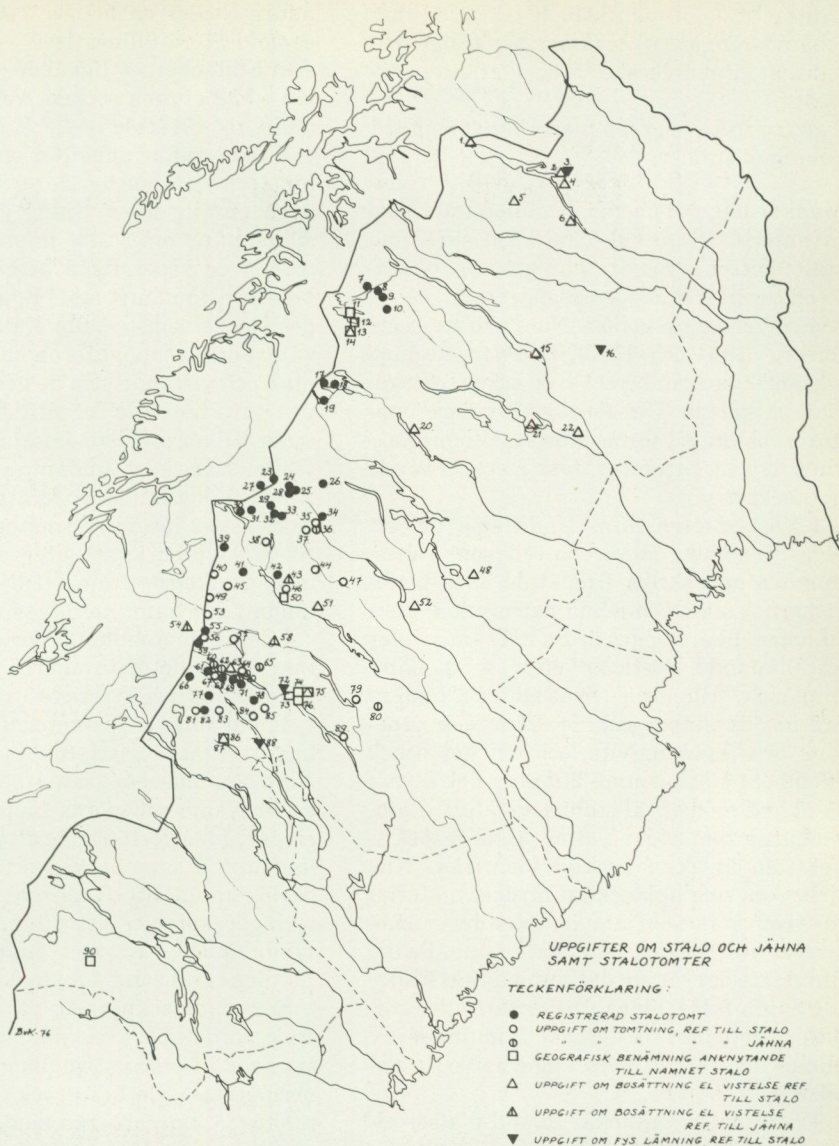
Som antytts i inledningen har syftet med uppsatsen varit att:

- A Försöka lära känna stalo, som han framträder i samernas traditioner
- B Sätta detta material i relation till uppgifterna om de s.k. stalotomterna (eller jähna-tomterna)
- C På basis av erfarenheter av A–B ovan försöka besvara en viktig fråga rörande stalotomterna – och kanske hela lappmarkens historia – nämligen: var stalo same eller lattie (sydlapsk beteckning på icke-same)?
- D På basis av erfarenheter i A–C ovan senare försöka göra jämförelser med resultat från moderna, arkeologiska undersökningar av stalotomter för att därmed försöka konstatera, i vilken grad samernas traditionsmaterial om stalo kan betraktas som en slags folklig historieskrivning och användas som källmaterial.

A kan uppnås utan inblandning av stalotomtmaterial. Övriga syften bygger emellertid på två förutsättningar, nämligen att: a stalotraditionsmaterial förmedlar attityder och skeenden med viss historisk relevans

b det föreligger ett samband mellan bebyggarna av stalotomterna och stalofolket, som det beskrivs i traditionerna.

Ingendera av dessa förutsättningar kan idag bekräftas i denna uppsats, utan det får anstå till senare forskning. Men några tendenser kan kanske ändå skönjas. Det kan i detta sammanhang nämnas, att Manker i sin avhandling om fångstgropar och stalotomter avvisar ett sammanhang mellan stalotomter och stalotradition. Däremot sätter Drake staloringarna, som hon kallar

stalotomterna, i samband med stalotraditionen (129). För att få en uppfattning om ett eventuellt sammanhang mellan olika företeelser knutna till stalo har jag sammanställt en karta och översikt. Härvid har endast svenska uppteckningar och andra källor använts. Kartan, som är ritad av kollegan Brita von Knorring, visar: a stalotomter, vilka publicerats i Mankers

avhandling, samt senare av Nordiska museet registrerade tomtnings b uppgifter om stalotomter i litteratur eller tradition c uppgifter om jähnatomter i tradition d uppgifter om fysiska lämningar av annan art än stalotomter anvisade i litteratur eller tradition e hänvisningar till trakter, där enligt tra-

dition stalofolk skulle ha bott eller vistats f hänvisningar till trakter, där enligt tradition jähnafolk skulle ha bott eller vistats

g geografiska begrepp med anknytning till namnet stalo

Manker har publicerat de stalotomter som inventerats fram till 1960 i sin skrift om stalotomterna. Senare har ytterligare stalotomter påträffats och registrerats, och de som inventerats genom Nordiska museets försorg (1974 och 1975), i samarbete med riksantikvarieämbetet, har också markerats på kartan. Det föreligger vidare uppgifter om en del förmodade stalotomter såväl i tryckt litteratur som i opublicerade uppteckningar.

I Västerbotten finns traditioner om ett slags jättefolk, jähna (jätte), som sagesmännen ofta skiljer från stalo. Men traditionernas stalo och jähna har mycket stora likheter. Bl.a. uppges de ha haft kåtor eller kåtaliknande bostäder efter vilka lämningarna, "ringarna", syns än idag. I några fall har dessutom sådana lämningar utpekats och lägesangivits, och det ges också exempel på att samma lämning har satts i samband med såväl stalo som jähna. Lämningarna som sådana efter jähna respektive stalo är utan tvekan identiska. Nils Eriksson, som upptecknat mycket material såväl om stalo som jähna, finner det ej omotiverat att jämställa stalo och jähna. Drake finner att det rör sig om samma sak (130).

I några fall lämnas i litteratur eller tradition uppgifter också om lämningar av annan art än vad tomtningarna representerar, t.ex. en yxa.

Traditionerna utpekar ibland platser eller trakter där stalo eller jähna skulle ha bott eller vistats. Vissa av dessa är ej exakt angivna i traditionsmaterialet utan anges t.ex. bara med "här" eller dylikt. I dessa fall har sagesmannens referensområde angivits. I översikten framgår vilka uppgifter som har denna karaktär.

En del geografiska begrepp har namn som anknyter till namnet stalo. Det kan gälla en sten – som vid Stalojokk vid Viri-

haure – eller en holme – som t.ex. Stalosuoioi i Stora Lulevattnet – eller ett berg – som Stalonberget liggande vid en by, Stalon i Vilhelmina socken, vars namn också anknyter till stalo.

Vad beträffar uppgifter om stalos bosättning och vistande har de en något östlig och även nordlig förskjutning jämfört med de stalotomter om vilka information finnes, medan de geografiska begreppen som anknyter till namnet stalo ligger norr och söder om de registrerade stalotomterna. Såväl traditionsuppgifterna om stalos bosättning och vistande som de geografiska namnen går i norr till Torneträskområdet och i söder till nordligaste Jämtland med Stallovjellakåtan som undantag belägen norr Anarisfjället längre söderut i Jämtland. På basis av det insamlade materialet förefaller Åsele lappmark att utgöra kärnområdet med utveckelser främst till Pite och Lule lappmarker samt nordligaste Jämtland.

I detta sammanhang bör också poängteras, att stalotomtningarna ännu inte är fullständigt registrerade. Även om ett betydande antal stalotomter under senare år har kunnat registreras i samband med Nordiska museets i samarbete med riksantikvarieämbetet gjorda lappmarksinventeringar, göms fortfarande ett stort antal stalotomter i lappmarkerna. Det förefaller därför troligt, att de närmaste årens inventeringar kommer att kunna medföra nya fynd, kanske t.ex. norr om den nuvarande nordliga gränsen i Jokkmokks socken.

Själva beteckningen på tomtningarna, stalotomter och även jähnatomter, tyder i sig på ett förmodat samband med traditionernas stalo. Detta intryck förstärks – med tanke på tidigare resonemang om stalos näringar – av den på vissa håll förekommande beteckningen stalogropar för fångstgropar.

Beträffande frågan om stalo var same eller ej, tyder traditionsmaterialet enligt mitt förmenande entydigt på att stalo ej var av lapsk härkomst. Främst av den anledningen att samerna i sina egna traditioner aldrig skulle utmåla sina eventuella förfäder som "nära på det värsta samerna viss-

6. I en miljö som denna berättade man kanske om Stalo. Foto i Nordiska museet.

7. Träsnitt av Emilie Demant Hatt till en lapsk saga om den dumme jätten Stalo.

te" (131). Nensén uppger t.o.m. att svenskar kunde kallas för stalo (132). Detta innebär också, under förutsättning att traditionernas stalo verkligen bebott stalotomterna, att stalotomternas bebyggare ej var same utan lattie.

Många av de tolkningar och de teorier som har framförts i denna uppsats får – och jag vill betona det – ses som ännu ofullständiga. Kommande fältarbeten får dementera eller bekräfta deras riktighet. Det som anförts ovan vill jag dock se som indikator på ett förmodat samband mellan det

befintliga stalotomtmaterialiet och traditionsmaterialiet om stalo, så att traditionernas stalo verkligen utgjorde bebyggaren på stalotomterna. Den starka förankring i de svenska lappmarkerna, främst då Åsele lappmark, som utmärker stalotraditioner, sammanhänger sannolikt med, att här har funnits en historiskt förankrad kulturform, vilken just givit upphov till en sådan rik traditionsbildning som fortlevt, bl.a. därför att till denna kulturform har hört kulturlämningar, vilka ännu idag kan beskådas i lappmarkerna.

Uppgifter om Stalo och Jähna samt stalotomter

<i>Plats eller område</i>	<i>Uppgiftens innehåll</i>	<i>Referens</i>
1. Pålno, Torne träsk, Jukkasjärvi sn	bosättning, ref till stalo	Turi, s 203
2. Salmi, Torne träsk, Jukkasjärvi sn	bosättning, ref till stalo	Wanhainen, s 182
3. Taallujärvi, Torne träsk, Jukkasjärvi sn	fys. lämningar, ref till stalo	Wanhainen, s 184
4. Stallojaure, Torne träsk, Jukkasjärvi sn	vistelse, ref till stalo	Turi, s 200–201
5. Rautasluspe, Jukkasjärvi sn	bosättning, ref till stalo	Manker 1947, s 447
6. Kurravaare, Jukkasjärvi sn	bosättning, ref till stalo	Wanhainen, s 182
7. Sallohaure, Jokkmokks sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
8. Låutakjauratj, Jokkmokks sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
9. Låutak, Jokkmokks sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 274 f
10. Rapukmålke, Jokkmokks sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
11. Stalosuoioi (= Staloholmen) el. Stuorsuoioi, Virihaure, Jokkmokks sn	–	Grundström, s 168
12. Staloluokta, Jokkmokks sn	–	SVERIGE, III, atlasregister
13. Stalok, Jokkmokks sn	–	SVERIGE, III, atlasregister
14. Stallokallo, Stalokjokk, Jokkmokks sn	bosättning, ref till stalo	Kolmodin, s 35
15. Stalosuoioi el Bierna, Jokkmokks sn	vistelse, ref till stalo	Grundström, s. 162–163
16. Gällivare, Gällivare sn	yx, ref till stalo	Högström, s 184 f
17. Mavasjaure, Arjeplogs sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
18. Mavasjaure, Arjeplogs sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975

19. Ikesjaure, Arjeplogs sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
20. Tjeggelvas, Arjeplogs sn	vistelse, ref till stalo	Lundmark, ULMA 17 015, s 16; Nilsson, ULMA 11 628, s 44
21. Purkijaur, Jokkmokks sn	vistelse, ref till stalo	Drake, s 314
22. Slakka, Jokkmokks sn	vistelse, ref till stalo	Ullenius, ULMA 5515, s 36
23. Bonnäs, Sorsele sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s. 263 f
24. Varenuodjokk, Sorsele sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 265 f
25. Dalavardo, Sorsele sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
26. Svaipavalle, Arjeplogs sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 259 f
27. Baevervandet, Norge	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
28. Varenuodjokk, Sorsele sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 266 f
29. Rikarjaure, Tärna sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
30. Brantsfjället, Tärna sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 248 f
31. Skafsbäcken, Sorsele sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, 252 f
32. Skidbäcken, Tärna sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
33. Skidbäcken, Tärna sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
34. Skrappebäcken, Sorsele sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
35. Kromotjåkko, Gautsträsk kapell, Sorsele sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 231 efter Pettersson
36. Tjårn, Gautsträsk kapell, Sorsele sn	tomtning, ref till stalo	Odstedt, ULMA 18 704, s 42
37. Nuolpen, Lilla Tjulträsk, Sorsele sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 231 efter Pettersson
38. Sausaliden, Tärnasjön, Sorsele sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 232
39. Rönäs by, Tärna sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
40. Risbäcken, Atoklippen, Tärna sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 230 efter Pettersson
41. Björkvattnet, Tärna sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975, 1976
42. Tjåmsjaure, Tärna sn	registrerad stalotomt	Nordiska museets fältinventeringar 1975
43. – (sagesman: Boksjö, Tärna sn)	bosättning, ref till jättar	Eriksson, ULMA 16 987, s 10
44. Grönäs, Överstjuktan, Tärna sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 232 efter Pettersson
45. Rajasjokk, Ropen, Tärna sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 230 efter Pettersson
46. Vaskjön, Tärna sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 232 efter Pettersson
47. Fjällsjönäs, Stensele sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 232 efter Pettersson
48. Bouthel, S Långträsk, Arjeplogs sn	vistelse, ref till stalo	Brännström, ULMA 5585, s 8
49. Arevattnet, Tärna sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 276
50. Stalofjäll, Tärna sn	–	SVERIGE III, atlasregister
51. – (sagesman: Magasjö, Tärna sn)	vistelse, ref till stalo	Eriksson, ULMA 6473, s 1
52. Stalovare, Sorsele sn	vistelse, ref till stalo	Ullenius, ULMA 5515, s 52
53. Vapstälven, Vilhelmina sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 232 efter Pettersson

54. Susendalen, Norge	bosättning, ref till jähna	Eriksson, ULMA 7434, s 21 ULMA 18 923, s 541
55. Darbmosjön, Vilhelmina sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 276 och s 235 efter Tomasson
56. Raurovardo, Vilhelmina sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 276
57. Ransarudden, Ransaren, Vilhelmina sn	uppgift om stalotomt	Pettersson 1944, s 336
58. Henriksfjäll, Vilhemina sn	bosättning, ref till järsigas	Eriksson, ULMA 11 248, s 61
59. Remdalen, Vilhelmina sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 272
60. – (sagesman: S Fjällfjäll, Vilhelmina sn)	tomtningar, ref till jähna	Eriksson, ULMA 7017, s 1
61. Däriesbakko, Vilhemina sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 273 f
62. Vilmesmakke, Klimpfjäll, Vilhelmina sn	tomtningar, ref till jähna	Eriksson, ULMA 7017, s 5
– (sagesman: Klimpfjäll, Vilhelmina sn)	tomtningar, ref till jättelappar	Eriksson, ULMA 18923, s 160–161
63. Lövfberg, Vilhelmina sn	bosättning, ref till stalo	Eriksson, ULMA 10 791, s 1; ULMA 18 923, s 182; ULMA 21 019:26, s 44
64. Ransarälven, Fatmomakke kapell, Vilhelmina sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 232 efter Pettersson
65. – (sagesman: Marsfjället, Vilhelmina sn)	tomtningar, ref till jähna	Eriksson, ULMA 7017, s 3
66. Gavastjokk, Frostviken sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 269 f
67. Krowarjokk, Vilhelmina sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 231 efter Pettersson
68. Nieritjåkko, Vilhelmina sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 254 f
69. Rupsenbäcken, Vilhelmina sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 239 f efter Tomasson
70. Rupsenbäcken, Vilhelmina sn	tomtningar, ref till jähna	Eriksson, ULMA 18 923, s 207
71. Fiskonbäcken, Vilhelmina sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 240 f efter Tomasson
72. Njakafjället, Vilhelmina sn	fys. lämning, ref till stalo	Manker 1947, s 497
73. Stalonsjön, Vilhelmina sn	–	SVERIGE, III, atlasregister
74. Stalon, Vilhelmina sn	–	SVERIGE, III, atlasregister
75. Stalonberget, Vilhelmina sn	boende, ref till stalo	Eriksson, ULMA 7434, s 23; ULMA 18 923, s 85
Stalonberget, Vilhelmina sn	–	SVERIGE, III, atlasregister
76. Stalonäset, Vilhelmina sn	–	SVERIGE, III, atlasregister
77. Maskien, Frostvikens sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 267 f
78. Satsfjället, Vilhelmina sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 276 f
79. Gråtanbäcken, Sorsele sn	uppgift om stalotomt	Pettersson 1944, s 336
80. – (sagesman: Råberg, Sorsele sn)	tomtningar, ref till jähna	Eriksson, ULMA 10 791, s 8
81. Värjaren, Frostvikens sn	uppgift om stalotomt	Åhrén, Nordiska museets lapska arkiv, 987
82. Oratjokk, Frostvikens sn	registrerad stalotomt	Manker 1960, s 270 f
83. Valle, Frostvikens sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 276
84. Stenbäck, Dorotea sn	uppgift om stalotomt	Manker 1960, s 276
85. Gittsfjället, Vilhelmina sn	uppgift om stalotomter	Manker 1960, s 276
86. Stalonjaure, Frostvikens sn	bosättning, ref till stalo el. jätte	Johansson, ULMA 3145:10, s 20
87. Stalonjaure, Frostvikens sn	–	SVERIGE, III, atlasregister
88. Pijerajer, Dorotea sn	fys. lämningar, ref till stalo	Drake, s 315
89. Lövliden, Vilhelmina sn	uppgift om stalotomt	Pettersson 1944, s 336
90. Stalloviellakåtan, Undersåkers sn	–	SVERIGE, III, atlasregister

Noter

- 1 Manker 1960, s. 278.
- 2 Drake, s. 317, 318; Eriksson, ULMA 7017, s. 1, 3, 5; ULMA 10791, s. 8; ULMA 18923, s. 160–161, 207; Manker 1960, s. 229; Tomas-son 1919, s. 18 f.
- 3 Drake, s. 317; Eriksson, ULMA 7017, s. 1, 3, 5–6; ULMA 10791, s. 8; ULMA 18923, s. 160–161, 207; Manker 1960, s. 229 efter Pettersson; Tomasson 1919, s. 19.
- 4 Lid, s. 52, 61.
- 5 Aikio; Helland, s. 274; Steen 1963, s. 15; Manker 1960, s. 217 efter Lindahl-Öhrling.
- 6 Eriksson, ULMA 10791, s. 15; ULMA 18923, s. 202; ULMA 21019:26, s. 63; Fries, s. 75; Laestadius 1959, s. 132, 142.
- 7 Nordiska museets lappmarksinventeringar 1976. Meddelande av Einar Grundström.
- 8 Personligt meddelande av Einar Wallquist 4.6.1976.
- 9 De utgrävningar av stalotomter som kommit till stånd utfördes av G. Hallström för några decennier sedan, innan moderna dateringsmetoder kommit i bruk.
- 10 Alver s. 114 ff; Vansina, s. 8 ff; pers. meddel. af Klintberg 1976.
- 11 Alver, s. 134.
- 12 Vansina, s. 6 et passim.
- 13 Bringéus, s. 145 ff.
- 14 Jensen, s. 42; Kjellström 1973, s. 21–22; Laestadius 1833, s. 468.
- 15 Laestadius 1833, s. 462; Manker 1960, s. 224; Vorren 1955, s. 18.
- 16 af Klintberg, s. 26, 28.
- 17 Lid, s. 51; Vorren, manuskript.
- 18 von Düben, s. 341; Folkevennen, s. 354; Laestadius 1959, s. 151; Manker 1947, s. 239.
- 19 Laestadius 1959, s. 148, 150.
- 20 Drake, s. 318.
- 21 Drake, s. 318.
- 22 Erikssons uppteckningar förvaras på ULMA.
- 23 Karlsson och Nilsson; Steen 1967; jfr även Qvigstad 1925, nr 134–143.
- 24 Brännström, ULMA 4373 A, s. 29; ULMA 5505, s. 9, 11, 13; Demant Hatt 1922, s. 57–58, 63; Eriksson, ULMA 6473, s. 1; Jansson, ULMA 13144, s. 10; Kolmodin, s. 35; Lundmark, ULMA 17015, s. 10; Nilsson, ULMA 11628, s. 45; Odstedt, ULMA 18704, s. 41; Ohlson, ULMA 7189, s. 10; Qvigstad 1927, s. 489; Skärpa, LA 978; Turi, s. 205; Wanhainen, s. 182.
- 25 Eriksson, ULMA 7017, s. 1; ULMA 7434, s. 14; Ohlson, ULMA 7189, s. 10; Turi, s. 204.
- 26 Brännström, ULMA 5585, s. 12; Demant Hatt 1922, s. 61; Drake, s. 310; Eriksson, ULMA 7017, s. 10.
- 27 Lundmark, ULMA 17015, s. 12; Laestadius 1959, s. 139.
- 28 Lundmark, ULMA 17015, s. 17.
- 29 Brännström, ULMA 5585, s. 15; Demant Hatt 1922, s. 59; Drake, s. 312, 315; Eriksson, ULMA 7434, s. 16, ULMA 21019:26, s. 13; Högström, s. 184; Laestadius 1959, s. 139, 149; Qvigstad 1928, s. 243, 651 och 1929, s. 429; Ullenius, ULMA 5515, s. 36.
- 30 Brännström, ULMA 5585, s. 15; Drake, s. 312; Eriksson, ULMA 6473, s. 2; ULMA 16987, s. 4, 5, 14; Kolmodin, s. 37; Laestadius 1959, s. 139; Lagercrantz, s. 15; Ullenius, ULMA 5515, s. 36.
- 31 Qvigstad och Sandberg, s. 63; Qvigstad 1927, s. 497; 1928, s. 631, 663.
- 32 Eriksson, ULMA 7434, s. 22; ULMA 18923, s. 84; ULMA 21019:26, s. 20; Kolmodin, s. 37; Laestadius 1959, s. 147; Nilsson, ULMA 11628, s. 27, 37, 40; Ohlson, ULMA 7189, s. 2.
- 33 Drake, s. 315.
- 34 Nilsson, ULMA 11628, s. 24, 26; Wanhainen, s. 182.
- 35 Brännström, ULMA 5585, s. 9; Drake, s. 310; Lundmark, ULMA 17015, s. 18; Laestadius 1833, s. 466; Laestadius 1959, s. 148; Nilsson, ULMA 11628, s. 55.
- 36 Lundmark, ULMA 17015, s. 18.
- 37 Drake, s. 314; Laestadius 1959, s. 136.
- 38 Laestadius 1959, s. 144; Pirak, s. 222; Qvigstad 1928, s. 263; 1929, s. 421; Turi, s. 201, 203; se även Ohlson, ULMA 7189, s. 6 och Demant Hatt 1922, s. 59.
- 39 Eriksson, ULMA 21019:26, s. 46, 67.
- 40 Lundmark, ULMA 17015, s. 14; Manker 1947, s. 237.
- 41 Brännström, ULMA 4373 A, s. 29; ULMA 5585, s. 10; Demant Hatt 1922, s. 59; Eriksson, ULMA 10791, s. 20; ULMA 18923, s. 157, 196; ULMA 21019:26, s. 66; Qvigstad 1929, s. 429; Skärpa, LA 978.
- 42 Drake, s. 315.
- 43 Ullenius, ULMA 5515, s. 36.
- 44 Drake, s. 311; Eriksson, ULMA 10791, s. 15–16; ULMA 18923, s. 202; ULMA 21019:26, s. 63; Laestadius 1959, s. 142.
- 45 Qvigstad 1927, s. 497, 505; 1928, s. 637, 663; 1929, s. 415; se även Helland, s. 275.
- 46 Drake, s. 311; Eriksson, ULMA 10791, s. 17; ULMA 18923, s. 203; ULMA 21019:26, s. 64;

- Kolmodin, s. 37.
- 47 Drake, s. 312, 314; Eriksson, ULMA 7017, s. 11; ULMA 7434, s. 17, 23, 24; ULMA 10791, s. 18; ULMA 18923, s. 23, 85, 86, 159, 205; ULMA 21019:26, s. 9, 16; Kolmodin, s. 36, 37; Laestadius 1959, s. 137; Nilsson, ULMA 11628, s. 28; Ohlson, ULMA 7189, s. 7; Pirak, s. 223; Qvigstad och Sandberg, s. 64; Qvigstad 1927, s. 489; 1928, s. 243, 247, 267, 655, 659, 667; 1929, s. 423, 431, 541, 547; Ullenius, ULMA 5515, s. 36.
 - 48 Qvigstad 1929, s. 413.
 - 49 Demant Hatt 1922, s. 63; Drake, s. 311; Eriksson, ULMA 10793, s. 12; ULMA 18923, s. 198; Johansson, ULMA 3145:10, s. 20; Lundmark, ULMA 17015, s. 10; Laestadius 1959, s. 140; Ohlson, ULMA 7189, s. 2; Pirak, s. 221.
 - 50 Brännström, ULMA 4373 A, s. 24; Demant Hatt 1922, s. 64; Eriksson, ULMA 18923, s. 199, 205; ULMA 21019:26, s. 61; Nilsson, ULMA 11628, s. 53; Turi, s. 203.
 - 51 Demant Hatt 1922, s. 63; Eriksson, ULMA 10791, s. 12.
 - 52 Eriksson, ULMA 10791, s. 19.
 - 53 Turi, s. 201, 203, 205.
 - 54 Drake, s. 310; Eriksson, ULMA 7434, s. 24; ULMA 18923, s. 86, 140; ULMA 21019:26, s. 13; Laestadius 1833, s. 466–467; Laestadius 1959, s. 148.
 - 55 Eriksson, ULMA 7434, s. 22; ULMA 18923, s. 84; Turi, s. 205.
 - 56 Brännström, ULMA 4373 A, s. 26.
 - 57 Turi, s. 200.
 - 58 Brännström, ULMA 5585, s. 9; Johansson, ULMA 3145:10, s. 20; Lundmark, ULMA 17915, s. 18; Nilsson, ULMA 11628, s. 55; Qvigstad 1929, s. 425, 535; Turi, s. 201; Wanhainen, s. 184.
 - 59 Eriksson, ULMA 21019:26, s. 71; Laestadius 1959, s. 149; Mark, s. 221; Pirak, s. 222; Qvigstad och Sandberg, s. 64; Qvigstad 1927, s. 489, 499, 505; 1928, s. 259, 631, 641, 667; 1929, s. 421; Turi, s. 204.
 - 60 Laestadius 1833, s. 463 f; Wanhainen, s. 182.
 - 61 Wanhainen, s. 182.
 - 62 Qvigstad 1928, s. 253, 263.
 - 63 Qvigstad 1928, s. 261; 1929, s. 429.
 - 64 Qvigstad 1928, s. 249; 1929, s. 429.
 - 65 Qvigstad 1928, s. 263.
 - 66 Brännström, ULMA 5585, s. 13; Qvigstad 1929, s. 421.
 - 67 Brännström, ULMA 4373 A, s. 23; ULMA 5585, s. 9; Demant Hatt 1922, s. 64; Drake, s. 312, 313, 315; Eriksson, ULMA 7017, s. 9; ULMA 10791, s. 12, 20; ULMA 16126:1, s. 8; ULMA 16987, s. 4, 12; ULMA 18923, s. 196, 199; ULMA 21019:26, s. 61, 66; Lundmark, ULMA 17015, s. 14; Nilsson, ULMA 11628, s. 27, 40, 42; Ohlson, ULMA 7189, s. 1; Qvigstad 1927, s. 491; 1928, s. 253, 263, 639, 651, 655, 667; 1929, s. 421, 423, 535, 539, 547; Turi, s. 202.
 - 68 Eriksson, ULMA 16126:1, s. 5; ULMA 18923, s. 468; jfr Eriksson 1976, s. 1.
 - 69 Eriksson, ULMA 7017, s. 1, 3; ULMA 10791, s. 8.
 - 70 Brännström, ULMA 5585, s. 15.
 - 71 Laestadius 1959, s. 139.
 - 72 Lundmark, ULMA 17015, s. 10–11.
 - 73 Nilsson, ULMA 11628, s. 26.
 - 74 Drake, s. 311.
 - 75 Odstedt, ULMA 18704, s. 41.
 - 76 Eriksson, ULMA 7017, s. 8; ULMA 7434, s. 14, 16; ULMA 18923, s. 86, 139; ULMA 21019:26, s. 12.
 - 77 Nilsson, ULMA 11628, s. 26, 46, 55.
 - 78 Eriksson, ULMA 18923, s. 199; ULMA 21019:26, s. 61; se även Qvigstad 1929, s. 573.
 - 79 Brännström, ULMA 4373 A, s. 23.
 - 80 Qvigstad 1929, s. 547.
 - 81 Laestadius 1959, s. 141; pers. meddel. Karl-Aage Schwartzkopf 1975.
 - 82 Se t.ex. Drake, s. 313; Laestadius 1959, s. 144; Lundmark, ULMA 17015, s. 11; Qvigstad 1928, s. 663; Turi, s. 201–202.
 - 83 Eriksson, ULMA 10791, s. 1; ULMA 21019:26, s. 21, 44; Qvigstad 1927, s. 491; 1928, s. 663.
 - 84 Lundmark, ULMA 17015, s. 16; Nilsson, ULMA 11628, s. 44; Ohlson, ULMA 7189, s. 1; Qvigstad 1928, s. 657; Turi, s. 204.
 - 85 Se t.ex. Eriksson, ULMA 6473, s. 1; Laestadius 1959, s. 131; Skärpa, LA 978.
 - 86 Turi, s. 201.
 - 87 Qvigstad 1928, s. 247–249.
 - 88 Qvigstad 1929, s. 427.
 - 89 Nilsson, ULMA 11628, s. 56; Qvigstad 1929, s. 431; Turi, s. 202.
 - 90 Qvigstad 1929, s. 425; Turi, s. 205.
 - 91 Brännström, ULMA 4373 A, s. 30; Demant Hatt 1922, s. 63, 66; Drake, s. 313; Eriksson, ULMA 7434, s. 18 f; ULMA 16126, s. 1, 5 f; ULMA 18923, s. 469; ULMA 18924, s. 606; Kolmodin, s. 36; Laestadius 1959, s. 145; Lundmark, ULMA 17015, s. 14; Nilsson, ULMA 11628, s. 27; Qvigstad 1929, s. 531.
 - 92 Drake, s. 312–313; Laestadius 1959, s. 149;

- Nilsson, ULMA 11628, s. 53; Qvigstad 1928, s. 639.
- 93 Eriksson, ULMA 6473, s. 1; ULMA 18923, s. 182; ULMA 21019:26, s. 44; Qvigstad 1928, s. 643.
- 94 Drake, s. 317–318 efter Helland; Eriksson, ULMA 7434, s. 21; ULMA 18923, s. 541; ULMA 21019:26, s. 23.
- 95 Nilsson, ULMA 11628, s. 51; Qvigstad 1928, s. 419; 1929, s. 427.
- 96 Eriksson, ULMA 7017, s. 6.
- 97 Demant Hatt 1910, s. 246; Turi, s. 205.
- 98 Eriksson, ULMA 16987, s. 14; Laestadius 1959, s. 137.
- 99 Eriksson, ULMA 16126:1, s. 9; ULMA 18923, s. 472.
- 100 Almgren m.fl., s. 206; Manker 1947, s. 41.
- 101 Fries, s. 75; Laestadius 1959, s. 132.
- 102 Pers. meddel. Sverker Janson 1976.
- 103 Jfr Ottars beskrivning i t.ex. Simonsen, s. 6 och Steckzén, s. 254–255; jfr Pettersson 1941, s. 8.
- 104 Pers. meddel. A. Nesheim 9.6.1976; Steckzén, kap VII och VIII; Storå, manuskript; jfr Brusewitz, s. 26, 206–207.
- 105 Helland, s. 274; Qvigstad och Sandberg, s. 62; Vorren 1965, s. 15; manuskript.
- 106 Westin, s. 493 f.
- 107 Manker 1960, s. 285.
- 108 Pettersson 1944, s. 337.
- 109 Kjellström 1975, s. 114.
- 110 Castrén, s. 18; Drake, s. 318; Fellman, s. 164; jfr af Klintberg, s. 26, 125.
- 111 Laestadius 1959, s. 131; Pettersson 1941, s. 8; Qvigstad och Sandberg, s. 61; Wanhainen, s. 102.
- 112 Intressekollision mellan stalo och lappar antyds av Drake, s. 318.
- 113 Turi, s. 200.
- 114 Ruong, s. 35.
- 115 Se t.ex. Manker 1960, s. 7.
- 116 Manker 1960, s. 208.
- 117 Pers. meddel. Lars Löthman och K.-G. Selinge 1975 och 1976.
- 118 Pettersson 1944, s. 337.
- 119 Se översikt samt Manker 1960. Beträffande Biellojaure hänvisas till Nordiska museets lappmarksinventeringar 1975, beträffande Sallohaure till museets intensivundersökningar 1975 i Jokkmokks socken samt beträffande Rumsevajja till Nordiska museets och Riksantikvarieämbetets arkeologisk-etnologiska undersökning 1976.
- 120 Nordiska museets lappmarksinventeringar 1976. Meddelande av Einar Grundström.

- 121 Pers. meddel. Inger Paine 1975; Manker 1960, s. 19.
- 122 Eriksson, ULMA 7117, s. 5; ULMA 11248, s. 61; ULMA 16987, s. 10.
- 123 Manker 1960, s. 277.
- 124 Laestadius 1959, s. 132.
- 125 Laestadius 1959, s. 127, 132, 144, 150.
- 126 Fellman, s. 164.
- 127 Qvigstad och Sandberg, s. 62.
- 128 Pettersson 1944, s. 336.
- 129 Drake, s. 318; Manker 1960, s. 286.
- 130 Drake, s. 315; pers. meddel. Nils Eriksson 27.5.1976.
- 131 Eriksson 1976, s. 23.
- 132 Drake, s. 318.

Arkivalier

- Brännström, E.*, ULMA 4373 A, 5585
- Eriksson, N.*, ULMA 6473, 7017, 7434, 10791, 11248, 16126:1, 16987, 18923, 18924, 21019:26
- Jansson, V.*, ULMA 13144
- Johansson, L.*, ULMA 3145:10
- Lundmark, E.*, ULMA 17015
- Nilsson, N.*, ULMA 11628
- Odstedt, A.*, ULMA 11507
- Odstedt, E.*, ULMA 18704
- Ohlson, A.*, ULMA 7189
- Pettersson, O. P.*, LA 407
- Skärpa, E.*, LA 978
- Ullenius, J. G.*, ULMA 5515
- Åhrén, J.*, LA 987

LA = Nordiska museets lapska arkiv

ULMA = Dialekt- o. folkminnesarkivet, Uppsala

Övriga manuskript

- Eriksson, Nils*, 1976, Manuskript.
- Storå, Nils*, 1973, De ryska klostren och Kola-samernas rätt till jakt och fiske. Manuskript till symposium rörande "Samernes og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst".
- Tegengren, Helmer*, 1973, Samernas i Kemi lappmark rätt till bäverfänge. Manuskript till symposium rörande "Samernes og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst".
- Vorren, Örnulv*, Manuskript till radioföredrag "Om stallo".

Litteratur

- Aikio, Matti, 1907, Stallo – den staalklædte. (Tromsøposten, 8 nov.).
- Almgren, Bertil, m.fl., 1967, Vikingen. Göteborg.
- Alver, Brynjulf, 1973, Historiska sägner och historisk sanning. (Tro, sanning, sägen. Tre bidrag till en folkloristisk metodik, utg. av B. af Klintberg, Stockholm, 114–134).
- Bringéus, Nils-Arvid, 1966, Gunnar Olof Hyltén-Cavallius som etnolog. En studie kring Wärend och wårdarne. Stockholm.
- Brusewitz, Gunnar, 1967, Jakt. Stockholm.
- Castrén, M. A., 1852, Nordiska resor och forskningar I. Helsingfors.
- Demant Hatt, Emilie, 1910, Kommentarer till Turi, Muittalus samid birra. En bog om lappernes liv. København.
- , 1922, Ved ilden. København & Stockholm.
- Drake, Sigrid, 1918, Västerbottenslapparna under förra hälften av 1800-talet. Uppsala.
- Düben, Gustaf von, 1873, Om Lappland och lapparne, företrädesvis de svenske. Stockholm.
- Fellman, Jacob, 1906, Anteckningar under min vistelse i Lappmarken II. Utg. av I. Fellman. Helsingfors.
- Fries, J. A., 1871, Lappiske Eventyr og Folkesagn. Christiania.
- Folkevennen, 1879, Om lappernes Tro paa "Stallo" i vore Dage. af S (= G. Sandberg). (Folkevennen 1879, 354–370).
- Grundström, Hilmer, 1928, Sägner och folktro bland lappar och nybyggare i Jokkmokk. (Norrbotten 1928, 149–169).
- Hagemann, Gustav, 1948 och 1964, Lappen zeichnen Ihr Leben. Düsseldorf.
- Helland, Amund, 1906, Topografisk-statistisk Beskrivelse over Finmarkens Amt II. Kristiania.
- Högström, Pehr, 1747, Beskrifning öfwer de til Sweriges Krona lydande Lappmarker. Stockholm.
- Itkonen, T. I., 1946, Heidnische Religion und später Aberglaube bei den finnischen Lappen. (Mémoires de la société finno-ougrienne 87).
- Jensen, Bent, 1965, Eskimoisk Festlighed. København.
- Karlsson, Anne-Marie och Nilsson, Johan, 1973, Stalo – ett samiskt traditionskomplex. Stencilrad uppsats framlagd vid seminariet i etnologi vid Stockholms universitet.
- Kjellström, Rolf, 1973, Eskimo marriage. (Nordiska museets handlingar 80).
- , 1975, Vem var egentligen Stalo? (Rig 58, 113–115).
- Klintberg, Bengt af, 1972, Svenska folksägnen. Stockholm.
- Kolmodin, T., 1914, Folktro, seder och sägner från Pite lappmark. Uppsala.
- Lagercrantz, Eliel, 1957, Lappische Volksdichtung. (Mémoires de la société finno-ougrienne 112).
- Lid, Nils, 1933, Jolesveinar og grøderikdomsgudar. Oslo.
- Laestadius, Lars Levi, 1959, Fragmenter i lappiska mythologien. (Svenska Landsmål B 61).
- Laestadius, Petrus, 1833, Fortsättning af Journalen öfver missionsresor i Lappmarken, innefattande åren 1828–1832. Stockholm.
- Manker, Ernst, 1947, De svenska fjällapparna. Stockholm.
- , 1960, Fångstgropar och stalotomter. (Acta Lapponica XV).
- Mark, Julius, 1932, Einige mythische Gestalten bei den Utsjoki-Lappen. (Gelehrte estnische Gesellschaft, Verhandlungen 26).
- Pettersson, O. P., 1941, Gamla byar i Vilhelmina I. Stockholm.
- , 1944, Gamla byar i Vilhelmina II. Stockholm.
- Pirak, Anta, 1937, En nomad och hans liv. Stockholm.
- Qvigstad, J. och Sandberg, G., 1887, Lappiske eventyr og folkesagn. Kristiania.
- Qvigstad, J., 1925, Lappische Märchen- und Sagenvarianten. (FF Communications 60).
- , 1927, Lappiske eventyr og sogn I. Institutet for sammenlignende kulturforskning, ser. B:3. Oslo.
- , 1928, Lappiske eventyr og sogn II. Institutet for sammenlignende kulturforskning, ser. B:10. Oslo.
- , 1929, Lappiske eventyr og sogn III. Institutet for sammenlignende kulturforskning, ser. B:12. Oslo.
- Ruong, Israel, 1971, Samerna. Stockholm.
- Simonsen, Povl, 1957, Ottar fra Hålogaland. (Ottar 14).
- Steckzén, Birger, 1964, Birkarlar och lappar. En studie i birkarleväsendets, lappbefolkningens och skinnhandels historia. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Historiska serien 9).
- Steen, Adolf, 1963, Sagn og mytologi i de samiske stedsnavn i Finnmark. Kristiansand.
- , 1967, Stallo. Kristiansand.
- Sverige, land och folk, 1966, Sverige, land och folk III. Atlas med register. Stockholm.
- Tomasson, Torkel, 1919, Jähnai-käterik-keh = Jättarnas kojkomter. (Samefolkets egen tidning 1919:3).
- , 1929–30, Bidrag till kännedomen om de s.k.

stalotomterna. (Samefolkets egen tidning 1929:4 och 1930:1-2).
Turi, Johan, 1910, Muittalus Samid birra. En bog om lappernes liv. København.
Vansina, Jan, 1965, Oral tradition. A study in historical methodology. London.
Vorren, Ørnulf, 1955, Stallosagn og stalloknapp. (Ottar 7, 17-19).
 -, 1965, Stallos plystrepipe. (Ottar 45, 12-16).

Wanhainen, W. L., 1970, Liv och arbete i Norrbottens finnbygder. Översatt och bearbetat av W. Snell. (Tornedalica 10).
Westin, Gunnar, 1965, Some views concerning the importance of north Norway for upper Norrland at the end of the prehistoric era. (Hunting and fishing, ed. by H. Hvarfner, 493-500).

Summary

Do the traditions about Stalo have a historical foundation?

In central Swedish Lappland there is a kind of cultural remains called "Stalo lots", round to oval plots of ground with an apparently somewhat sunken ground plan surrounded by an annular bank. It is agreed that these lots are the remains of some kind of building, probably dwelling places. On the other hand it cannot be established who the builders were or whether they were Lapps or not.

The name "Stalo" or "Stalo" has been interpreted as meaning "the iron (or steel) clad one". It is however more probable that the name can be explained by the fact that the people who were designated Stalo introduced iron and steel among the Lapps.

The Lapps have had until quite recently very rich traditional material, not least about Stalo. It is also evident that certain historically relevant events have been preserved in oral narrative with surprising accuracy. It then appears possible that a portion of the traditions about Stalo may also have a historical foundation. If this were the case, the traditions about Stalo might possibly be able to contribute to our knowledge about the builders of the Stalo lots.

There are traditions about Stalo in all the Lappish areas from Härjedalen in the south to the Kola Peninsula in the north-east. Today there are great regional differences in the material. Not infrequently the Stalo traditions

have a mythological or supernatural content – aspects which are not dealt with in this article – but Västerbotten appears to be the nuclear area as concerns both occurrence and originality. The traditions from the Åsele area are at the base of the material which has been drawn on for this article.

In the traditions Stalo appears as big and strong. He is – unlike the Lapps – bearded. His weapons are the knife, axe and spear. Among his clothes a kind of iron jerkin is of special interest, as researchers have associated this item of clothing with the name of the people. Stalo's livelihood appears to have been primarily hunting with some fishing. Wild reindeer were hunted but it is above all beaver-hunting which dominates the traditions in this respect. Nor can it be completely excluded that Stalo and his people exerted some kind of economic pressure on the Lapps. The dwelling-places appear to have been similar to the Lapps' conical huts.

A dominant feature of the Stalo traditions is the antagonism characterizing the relations between the Stalo people and the Lapps. If the Lapps were subjected to taxation by Stalo this is understandable. But it is also possible that the antagonism was over the right to hunting-grounds, or more precisely to the investments which had been made there in the

form of intensive labour: pits and systems of pits for trapping animals. It was the right to use these systems which Stalo was eager to retain. It is probable that future investigations will be able to establish an association between the location of Stalo lots and pits or a trapping situation of some other kind.

In order to discover a possible association between various phenomena connected with Stalo a map and a survey have been drawn up. The very name of the plots, "Stalo lots", points to an association with the Stalo of tradition. This impression is reinforced by the fact that pits for capture are called "Stalo pits" in certain localities.

In my opinion the traditions also suggest that Stalo was not of Lappish origin. The principal reason is that Lapps in their own tradition would never depict their forefathers as "about the worst thing a Lapp could imagine". One item of information also establishes that even Swedes could be called Stalo. This would then entail, providing that the Stalo of the

traditions did actually inhabit the Stalo lots, that the builders of the latter were not "same" (Lap) but "lattie" (lappish word designating Scandinavians).

Many of the interpretations and theories proposed in this article should, it must be emphasized, still be viewed as provisional. Future fieldworkers will deny or confirm their correctness. I would however regard the observations made above as indices of an assumed association between the existing Stalo lot material and the tradition material about Stalo, with the Stalo of tradition as the actual builders of the Stalo lots. The strong anchoring in the *Swedish* Lappish areas, primarily the Åsele Lappmark, which characterize the Stalo traditions is most probably associated with the earlier presence there of a historically anchored culture form, which in turn lies at the origin of this rich formation of traditions. These traditions have survived in part because part of this culture form were remains which can still be observed in the Lappish areas.

*Rolf Kjellström, Ph. D.
Curator at the Lappish Section of the
Nordiska Museet, Stockholm
Professor pro tem. of non-European Ethnology,
University of Uppsala, Sweden*